

Метафизическо и постметафизическо мислене
Metaphysical and Post-Metaphysical Thinking

ПОСТМЕТАФИЗИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА МЕТАФИЗИКА НА МЕТАФИЗИКАТА

Кристиян Енчев

Българска академия на науките

Резюме. В настоящия текст ще бъде обсъдена възможността на виртуалистката метафизика като „метафизика на метафизиката“ в контекста на т. нар. „постметафизическо мислене“. Понятието „потенциал за самотрансформиране“ (Хабермас) тук играе важна роля с оглед на разгръщането на езикови игри на нивото на неекспертното знание. Също така Аристотеловият термин *δύναμις*, препрочетен като „контравъзможност“, осветлява подобен потенциал във връзка с динамизма на чистата форма по посока на концептуалните и/или перцептуални „кристализации“ на нивото на опита.

Keywords: virtualism, postmetaphysical thinking, metaphysics of metaphysics, potential of self-transformation, counterpossibility

В настоящото изложение ще бъдат набелязани подстъпи към един вариант на виртуалистски метафизически проект в търсенето на възможности за постметафизическо мислене, като се тръгва от тезата на Хабермас, че в постметафизическа перспектива философията е ограничена да може да схваща само универсални жизнено-светови структури изобщо. Достигането до споделена обща перспектива, която не е „абстрактен аспект на валидността“ (Хабермас, 1991: 34), а процедурно се постига, що се отнася например до изкуството, като естетически опит, който, когато „бива отнесен към проблемите на живота, (...) се включва в една езикова игра, която не е играта на естетическата критика“ (пак там: 35):

„Тогава естетическият опит обновява не само интерпретациите на потребностите, в светлината на които възприемаме света; едновременно с това той се вмесва в когнитивните тълкувания и нормативните очаквания и изменя начина, по който тези моменти препращат един към друг“ (пак там).

Спасяването на модерността значи тук се мисли чрез „мека“ съпротива на подчинените от експертно знание обитатели на жизнени светове, основана на общностни „потенциали на самотрансформирането“ (Хабермас, 1995: 17)

– става дума за „приобщаване към експертните култури от гледната точка на жизнения свят“ (Хабермас, 1991: 35). Това за Хабермас е шансът на „виталното“ да се присади към „модерното“, и то „в некапиталистически коловози“, доколкото езиковите игри могат да протекат и в едно обособено пространство, отдалечено от пазителите на експертното знание – образованието и властовия режим. Ако самите ние сме формирани от последните две (нека продължим тази мисъл с цел да проследим границите ѝ), позицията на Хабермас би се съхранила в мисълта за активна съпротива, промислена чрез Аристотеловия термин *δύναμις* като „контравъзможност“⁽¹⁾ и дезинтеграция на телата ни като инструмент на властта, при която съпротива може да се освободи „опитен хоризонт“ на собствената „околна среда, която е еднакво отдалечена както от образователната традиция, така и от съществуващия режим“ (Хабермас, 1991: 35). От това обаче следва, че всички действащи агенти в този хоризонт имат равни шансове и от тази гледна точка потенциалите за самотрансформиране на всеки агент следва да се мислят в рамките на изпразнен от съдържание и снабден с универсална валидност жизнен свят. Процедурното постигане на такава обща перспектива има връзка и с тезата на Хабермас (развита от него в „*Постметафизическото мислене*“) за философията като посредник между частните науки (респективно – експертното знание) и всекидневните практики. След Кант, съгласно същия текст, за метафизиката вече не остава възможност да бъде „решаващо“ и „интегриращо“ мислене“ (Habermas, 1992: 18). От друга страна, една така набелязана възможност за дистанцирана преценка е част само от теоретична процедура, която гарантира спазване на „общи интереси“ в „общо съгласие“. Ако тази преценка се окаже невъзможна поради висящата над нея заплахата от непредзададена (и затова – непредвидима) намеса на жизнено-светови съдържателни фактори, тогава плурализцията е неизбежна. Метафизиката като „постметафизическо мислене“ има шанс да оцелее, ако съумее да обоснове различни жизнени светове като критически онтологии със собствена специфика, но така, че самата тя да се превърне в метафизика на мисленето от друг порядък – този на метафизика на метафизиката, тоест такава, „която преодолява традиционните схоластически и рационалистически метафизики, като въз основа на нови трансцендентални принципи отива отвъд техните основания и посредством собствената си систематика и резултати преосмисля техните постижения (Канавров, 2003: 37). Това означава общата перспектива на философията да се утвърди като теоретична, но жизнено-световият плурализъм да се съхрани на нивото на критико-онтологичното обосноваване чрез подходящи медиатори. Именно съдържателните специфики на различни региони на опита дават основание да се търси начин трансценденталният схематизъм на Кант да се облекне на езикови игри в локална перспектива, които игри могат да произведат надеждни ориентири за преобразуване на схемата във феномен като медиатор от нов тип.

В рамките на виртуалистката метафизика могат да бъдат мислени възможности за различни посоки на задвижване и взаимодействие между елементите на живия опит, които, вече отнесени към логическото пространство на философския дискурс, предизвикват мисленето като отваряне на „потенция за трансформация“ (по думите на Боян Манчев – Вацов & Манчев, 2012: 265) на формата и задействане на силата „на потенциалната синтеза“, „динамизирана априорна познавателна форма, която по определен начин визира и отключва собствената си употреба“ (Канавров, 2003: 267).

Нека се върнем за момент към Хабермас и цитирания от него пасаж от „Естетика на съпротивата“ на Петер Вайс, отнасящ се за берлинска група „жадни за образование работници“, стоящи пред картина в Лувъра през 1937 година:

„От твърдите скали на този обективиран дух те извличат отломки, които асимилират, събират ги в опитния хоризонт на своята околна среда, която е еднакво отдалечена както от образователната традиция, така и от съществуващия режим, и ги премият насам-натам дотогава, докато започнат да блестят (...)“ (Хабермас 1991: 35).

Съгласно Хабермас така обрисуваният естетически опит „се догонва от индивидуалната жизнена история“ (пак там: 34). Обаче, за да „се инкорпорира в една колективна форма на живот“ въпросният опит (пак там), езиковите игри, протичащи в съответен опитен хоризонт, следва да произведат (казано вече извън контекста на цитата) „опитна кристализация“, в която са „споени“ откритите като различни елементи преди асимилативното движение. Във виртуалисткия метафизически план това ще рече, че естетическите (в случая) предмети следва да се мислят като имащи „конструктивни потенции“ и „рефлексивни продължения“ – тоест имащи „възможността да се отнасят и диалогизират с характерно различни от тях „по природа“ битийности, строейки техни медиаторни модели чрез изследване на възможността за познавателната им релевантност и вплетеност в човешкия опит и следователно конструирайки онези метафизико-познавателни условия, допълнително откриващи възможността на тяхната даденост като съотносими на познанието и човешкия свят предмети“ (Канавров, 2003: 41). Виртуализмът не тематизира специално езиковите игри с оглед на въпросните потенции и продължения, но тяхното място е тук с оглед на тезата за една „изначална метафорика“ на езика (Гадамер, 1997: 590). Метафизически можем да мислим възможността за едно взаимодействие между мисленето и освободени (от силата за въображение) възприятийни значения, които метафориката на езика „прихваща“ от живия опит – „метафората актуализира потенциите на езика, но не като ги реализира, а като ги отваря да могат повече от онова, на което те обичайно са способни“, спрямо формираното в метафоричното може-действие

„общо поле на флукутираща образност“ (Вацов, 2012: 15, 25). Освободеното (в привативната дистанция от образование и власт) естетическо пространство, за което иде реч в примера на Хабермас, в метафизическа перспектива намира възможно рефлексивно продължение и проективно концептуализиране на освободени в метафоричната флукутация възприятийни значения. Такова мислене обаче е неизбежно динамично и коригиращо самото себе си с оглед на така разбрания опит. Формата следва да се концептуализира като притежаваща „потенциал за самотрансформиране“, при това – *непредзададено* самотрансформиране.

Една постоянно готова като потенциал за метаморфозиране форма може да бъде теоретично мислена тогава, когато концептуално виртуализираме собствената ѝ сила (за синтеза) с цел да избегнем субстанциализирането ѝ с оглед на опасността от изпадане в есенциализъм (и респективно – връщане в полето на отхвърлената в постметафизически аспект като допустима „теоретично-догматична“ метафизика). Доколкото при такъв тип динамизиране формата е принудена „да търси в самата себе си условията на една възможна синтеза“, то имаме „потенциална откритост и постоянна отвореност спрямо възможни знаниеви разширения“, чиято „истинност не е предопределена“ (Канавров, 2003: 202). Така опасността от изпадане на формата в есенциализъм е отстранена, а сингуларната точка (например тази на лишените от експертен „орган“ за възприятие и мислене), в която протича освобождаването на възприятийни значения, не позволява предзададено протичане на събирането на „отломките“ в „блестяща“ структура – или съгласно вече рефлексивно продължената във виртуалистски план мисъл, в „опитни кристализации“, които да служат за ориентир за движението на формата (формата на проява на свободата като свобода за свързване според априорни принципи) по посока към опита.

В критико-онтологичния план на метафизиката следва да се обърне внимание на това, че доколкото в границите на определен регионален опит се натъкваме на „обединени нагледи“ и/или „групи емпирични понятия“, трансценденталната синтеза „трябва по някакъв начин да визирира определени и конкретни констелации на опита, за да може, концептуализирайки ги, да ги експлицира като необходими елементи на съответните критически онтологии (Канавров, 2006: 46–47). Обхващането на опитните констелации като трансцендентално обосновано единство във феномен (и съответни фигурни сраствания като „групи нагледи“), разположени във времеви отношения, следва да стане така, че съдържателните особености на опитните констелации да запазят своята определеност като релевантни на осъществен „захват“.

Когато се изправим пред емпирични кристализации в опита, имаме съответни емпирични понятия, за които важи: общите фигури, „нарисувани“ от въображението, не се ограничават до конкретни пространствено дадени фигури, а кристализациите опират до произвеждането на фигурно „сродство“ (по силата на съответния принцип). Но доколкото изследваме възможностите

да бъдат преодолявани познавателни препятствия в отстоянието между нашето възприятие/мислене и предметите в естетически (с какъвто се занимавахме по-горе) или някакъв друг опит, следва да се отбележи, че между агентите на възприятие/мислене и предмета не лежи „празнота, а някаква (...) типологично съдържателна среда, в която живеят“ нещо като „духовни“ или „практически [в Кантов смисъл] тела“, в които е „свързано всичко, което не бива да се свързва мисловно“; „изпълнени са някакви условия и свързаности, допускащи, че в живота на дадено същество са заети всички негови точки“ (Мамардашвили, 1986). Така реализирането на едно действие или възприятие изисква в допълнение към въпросните съдържания на средата да се добави съществуване по силата на уместно нацелване в реализацията на действието. Самото действие се явява рефлексивно продължение на предметите в рамките на регионален опит – то произвежда медиатори („практически тела“ или „онтологични органи“) и създава пространство за пределно разпростиране на формата в синхрон със самотрансформирането ѝ. Във виртуалистски план самотрансформирането е концептуално неизбежно скачено с девиртуализацията на формата. В девиртуализационното движение на формата към опита трансценденталната синтеза може да бъде мислена като оставаща „висящи“ скритите връзки между и в предметите, доколкото тя „не се отнася а priori към нищо друго освен само към връзката на многообразното“ (Кант, 1992: 202). Самото ѝ слизание надолу не предопределя предварително образуването на опитни кристализации, а тяхното случване е такъв тип произведена необходимост, която като предметно условие задава хода на синтезата, но без да се намесва в осъществяването на трансформацията на формата – тоест, без да предзадава разгръщането на нейния потенциал за самотрансформиране.

БЕЛЕЖКИ

1. В „Метафизика“ IX 12 *δύναμις* е „начало на движението или изменението, което е в нещо друго или (е в самия предмет) като друго“, и в съответствие с това начало „претърпяващото претърпява (*πάσχω* – б. м.) и ние наричаме предмета „можещ“ да претърпи и когато той (изобщо) изпитва въздействие, и когато то не е каквото и да е, а е към по-доброто“; от друга страна, малко по-долу в текста на Аристотел „възможности се наричат и всички онези свойства, благодарение на които (нещата) изобщо не изпитват въздействие към по-лошото или пък остават неизменни, или (поне) са трудно податливи“; унищожително въздействие „не изпитват (...) онези предмети, които мъчно или едвам го допускат поради (присъщата им) възможност, защото (показват, че го) могат и защото се намират в определено състояние (Met. IX 12, 1019a 22, 26–30). При Манчев функционирането на *δύναμις* като „контравъзможност“ се осмисля така: „една вътрешна съпротива, която предпазва нещото от развитие в нежелана посока, от упадък, от разпадане, и която осигурява неговото движение към по-добро“ (Манчев, 2012: 240).

ЛИТЕРАТУРА

- Habermas, J. (1992). *Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays* (translated by William Mark Hohengarten). Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Аристотел (2000). *Метафизика*. София: Сонм
- Вацов, Д. (2012). Как значат метафорите. *Социологически проблеми*, XLIV–I (специален брой), 7–33.
- Гадамер, Х.-Г. (1997). *Истина и метод*. Плевен: ЕА.
- Канавров, В. (2003). *Критическата метафизика на Кант*. В. Търново: Фабер.
- Канавров, В. 2006. *Критически онтологеме на духовността*. В. Търново: Фабер.
- Кант, И. (1992). *Критика на чистия разум*. София: Изд. на БАН.
- Мамардашвили, М. (1986). *Органы онтологии* (Доклад в Институте философии – Москва, 1 апреля 1986 г). http://www.philos.msu.ru/libfiles/Mamard_Organy.doc.
- Манчев, Б. (2012). *Логика на политическото*. София: Изток-Запад.
- Манчев, Б., Д. Вацов (2012). Приложение. Сили на политическото. Разговор между Димитър Вацов и Боян Манчев. В: Манчев, Б. 2012. *Логика на политическото*. София: Изток-Запад, сс. 251–292.
- Хабермас, Ю. (1991). Модерността – един незавършен проект. *Критика и хуманизъм*, 3, 23–37.
- Хабермас, Ю. 1995. *Структурни изменения на публичността*. София: ЦИД, УИ „Св. Климент Охридски“.

POST-METAPHYSIC THINKING AS A POTENTIAL OF METAPHYSICS OF THE METAPHYSICS

The present paper discusses the potential of the virtualistic metaphysics as „metaphysics of the metaphysics“ in the context of the so-called „post-metaphysical thinking“. The term „potential of self-transformation“ (Habermas) plays a major part in regards to the developing of linguistic games at the level non-expert knowledge. Besides, the Aristotle's term *δύναμις*, reconsidered as „counter-possibility“ throws light on such potential in relation to the dynamics of the pure form, towards the conceptual and/or perceptual „crystallizations“ at the level of experience.

Assist. Prof. Christian Enchev, PhD

✉ Bulgarian Academy of Sciences
Institute for the Study of Societies and Knowledge
13A, Moskovska Str.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: chris.enchev@gmail.com